

Socialinio darbo ir edukologijos nuostatų sąsajos neįgaliųjų socializacijos kontekste

Violeta Vaicekauskienė

Lietuvos edukologijos universitetas, Socialinės edukacijos fakultetas, Socialinio darbo ir sociologijos katedra, Studentų g. 39, 08106 Vilnius, violeta.vaicekauskiene@leu.lt

Anotacija. Straipsnyje atskleidžiama socializacijos proceso struktūra ir pobūdis, orientuotas į globalizacijos iššūkį – tvarią ir darnią plėtrą, užtikrinančią ir bendruomenių, ir kiekvieno asmens gerovę ir gyvenimo kokybę. Tad keičiasi ir negalią turinčių žmonių socializacijos prioritetai, pirmenybę teikiant asmens įtraukimo (inkliuzijos) ir dalyvavimo bendruomenių gyvenime galimybių plėtojimui, taip siekiant spartesnės neįgaliųjų raidos ir socializacijos. Pateikiami kokybinio tyrimo duomenys, atskleidžiantys neįgaliųjų socializacijos paradigmų kaitą edukologijos ir socialinio darbo moksluose bei praktikoje, šiuolaikinės socializacijos įgyvendinimą lemiančius veiksnius, edukologijos ir socialinio darbo vertybinių nuostatų perimamumą. Daromos išvados, kad savarankiškus edukologijos ir socialinio darbo mokslus sieja holistinis požiūris į socializaciją kaip į tęstinį ir dinamišką procesą, kuriame abu mokslai turi savo sistemų pobūdžio funkcines užduotis ir jų įgyvendinimo procesuose jos persipina, išryškindamos tarpdisciplininio bendradarbiavimo tendencijas ir poreikį.

Esminiai žodžiai: *tvari (darni) plėtra, socialinis darbas, edukologija, socializacija, įtraukusis ugdymas, ekspertinis tyrimas.*

Įvadas

Temos aktualumas grindžiamas neįgaliųjų socializacijos proceso transformacijomis, kai globalizacijos sukeltų socialinių, ekonominių, aplinkos, kultūros kaitos ir krizių akivaizdoje ypač svarbus tampa valstybės siekis paskatinti esminius visuomenės pokyčius ir sudaryti sąlygas formuotis kūrybingai, atsakingai ir atvirai asmenybei, kuri skatintų pažangos procesus visose gyvenimo srityse. Lietuvos ir ES valstybių socialinės raidos

dokumentuose – „Europos strategija 2020“ (*Darnus Lietuvos vystymasis*, 2013), Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ (2012) – pateikiami visuomenės tvarios bei darnios plėtros strategijos, apimančios trijų sistemų – ekonominės, socialinės ir ekologinės – dermės vystymąsi. Įgyvendinant šias strategijas numatomos asmens ir bendruomenių įgalinimo bei jų sąveikos su aplinka ir ekosistemomis kryptys, kurios mokslininkų darbuose apibrėžiamos kaip daugiamatis asmens socializacijos procesas, apimantis asmenybės ir visuomenės interakciją, dėl kurios vyksta asmenybės socialinė branda ir bendruomenės raida ir jos įgalinimas, siekiant kurti kokybiškus ir tvarius santykius sociume, formuojant žmogaus vertybines nuostatas ir padedant kai kurioms visuomenės narių grupėms, vadinamoms socialinės rizikos grupėmis, tenkinti savo gyvybinius poreikius. Bendruomeninės pagalbos ir asmenybės tapimo bei jo įgalinimo problemas plačiausiai ir aktyviausiai gvildena edukologijos ir socialinio darbo mokslai, kurių funkcinė paskirtis apibrėžta jų veiklos koncepcijose. Šiame straipsnyje keliama *problema* – kokios yra edukologijos ir socialinio darbo mokslų nuostatų sąsajos šiuolaikinėje neįgaliųjų socializacijos proceso įgyvendinimo trajektorijose, orientuotose į pokytį.

Tyrimo tikslas – atskleisti socialinio darbo ir edukologijos nuostatų sąsajas, įgyvendinant neįgaliųjų socializacijos procesą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti socialinio darbo ir edukologijos mokslų paradigimų sąsajas, parodančias neįgaliųjų socializacijos ypatumus.
2. Pateikti ekspertines išvagas apie neįgaliųjų šiuolaikinę socializaciją lemiančius veiksniai ir jų raišką socialinio darbo ir edukologijos erdvėse.

Tyrimo metodologija grindžiama:

- *Fenomenologijos teorija ir holistinė nuostata*, pagal kurią žmogaus ir socialinių reiškinių tapimas yra siejamas su subjektyvios patirties kaupimu, taip suformuojant subjekto ir objekto sąveikos erdvę (Husserl, 2005; Bitinas, 2000);
- *Simbolinio interakcionizmo išvados*, kad žmogaus socializaciją lemia žmogaus dalyvavimo atitinkamos visuomenės grupės veiklose ir vykstant aktyviai asmens interakcijai su visuomenės grupėmis (Giddens, 2005 ir kt.)
- *Ekologine sistemų teorija*, kurios pagrindinis požiūris, kad žmonės patys yra sistemos ir priklauso nuo įvairių sistemų, esančių aplinkoje, todėl svarbu atkurti pusiausvyrą tarp individo poreikių ir aplinkos sąlygų (Payne, 1991);
- *Humanistinė teorija*, išaukštinančia žmogų kaip vertybę, unikalią, turinčią potencialių galimybių save realizuoti, geriausiai išmanančią savo situaciją ir problemas, kurias geba pati spręsti (Rogers, 2005);

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, ekspertų apklausa, tyrimo duomenų lyginamoji analizė ir sintezė, asmeninės pedagoginės ir socialinio darbo patirties refleksija.

Socializacijos proceso teorinis konstruktas

Socializacija kaip žmogaus raidą apibūdinantis fenomenas analizuojamas nuo XIX a. 3-iojo dešimtmečio ir socializacijos esmė, pasak žymaus edukologijos mokslininko B. Bitino (2000, 2006), traktuojama kaip žmogaus ir vertingos asmenybės formavimosi procesas, vykstantis perimant žmonijos kultūrą, kuri transformuojasi į asmens dvasingumą ir socialinį vertingumą. Teorinis socializacijos supratimas grindžiamas *struktūrinio funkcionalizmo ir simbolinio interakcionizmo teorijų idėjomis* (Cooley, 1964; Giddens, 2005 ir kt.), teigiančiomis, kad socializacija yra dvipusis procesas, kuriame vyksta žmogaus susipažinimas su visuomenės gyvenimu, o iš kitos pusės – žmogaus laisvanoriškas ir individualus įsitraukimas į artimiausią aplinką bei tos aplinkos keitimas, perimant aplinkos patirtį. Pagrindinė simbolinio interakcionizmo paradigma – „interakcija (sąveika)“ – ypač svarbi neįgalųjų asmenų grupės socializacijai, kuriai būtina sudaryti galimybes analizuoti specifines specialiųjų poreikių turinčių asmenų sąveikas su kitais žmonėmis, pasižyminčiais įvairiais savitumais. Pabrėžiama, kad interakciniam socializacijos pobūdžiui būdingas ne asmens sutrikimų bei trūkumų šalinimas, o neįgaliojo individualių bei specialiųjų gebėjimų pripažinimas, tokio asmens vertinimas, atsižvelgiant į jo įsitraukimą į artimiausią aplinką ir kitas sistemas, su kuriomis jis sąveikauja savo raidos procese (Bagdonas et al., 2007; Vaicekauskienė, 2005).

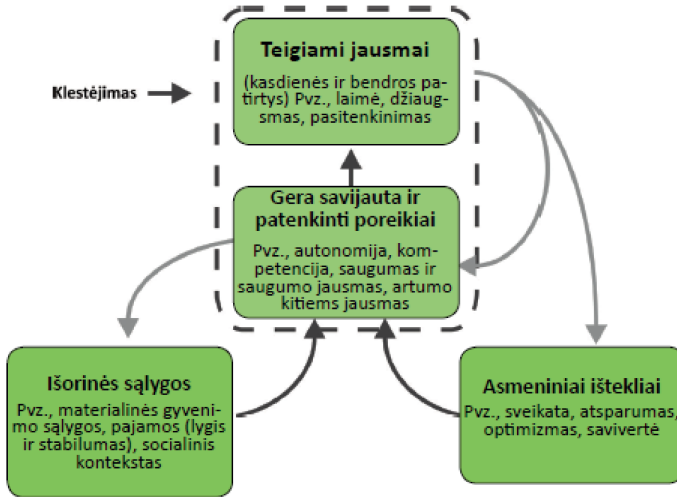
Edukologijos ir pragmatizmo filosofijos atstovai (W. Jamesas, J. Dewey, C. Pierce, Youkins) rekomenduoja socializaciją orientuoti ne į žinių perdavimą, o į neįgalaus vaiko ugdymą, ugdymo pagrindu imant ugdytinio sąveiką su realia gamtine ir socialine aplinka, taip mokant rasti optimalias elgsenos formas per santykį su šia aplinka. Šiame kontekste svarbi edukologijos moksle pradėta vartoti *įtraukiojo ugdymo* paradigma ir prioritetiniu tapęs *įtraukusis (arba inkliuzinis) ugdymas* (angl. *inclusive education*), kuris suprantamas kaip vaikų poreikių bei skirtumų įvairovės pripažinimas, turint omenyje individų (ar grupių) skirtingas vertybes, siekius ir socialinius-kultūrinius ypatumus. Įtraukusis ugdymas, panaudojant ugdymo aplinkos, turinio bei metodų modifikacijas, sudaro sąlygas bendroje ugdymo aplinkoje mokytis ir socializuotis įvairių poreikių bei skirtumų vaikams. Anot J. Ruškaus ir G. Mažeikio (2007), A. Galkienės (2016), „inkliuzija“ yra išvestinė demokratijos idėja, kai mokiniai, skirtingi pagal savo intelektualius, fizinius, psichinius gebėjimus, gali mokytis kartu, perimti visuomenės patirtį ir tapti visaverčiais šalies piliečiais.

Socialinio darbo mokslo ir praktikos erdvėje (Leliūgienė ir Kaušylienė, 2014) aktuali tampa *socialinio įsitraukimo strategija*, kurianti atvirą ir integruotą visuomenę, užtikrinanti visų visuomenės narių lygias teises ir galimybes, skatinanti jų aktyvumą ir kūrybiškumą, veiksmingą dalyvavimą visuomenės gerovės kūrime. Ši strategija siejama dar su trimis visuomenės keitimo veiklos strategijomis: *įgalinimo strategija*, kuri siejama su galimybių tvariam vartojimui prieinamumu, sąlygų sudarymu pasirinkti kokybiškas paslaugas, sprendimus ir produktus; *padrąsinimo strategija* – tvaraus elgesio pasirinkimas

ir stimuliuojamas per sensibilizaciją; *ilustravimo strategija*, siejama su gerosios praktikos pavyzdžiais ir jų sklaida daryti įtaką bendruomenės elgesio pokyčiams. Visos keturios visuomenės elgesio keitimo strategijos sudaro vieną visuomenės darnios plėtros modelį 4E, nukreiptą į visuomenės gerovės augimą (Pivorienė, 2014, 44).

Socialinis įsitraukimas grindžiamas *ekologinės sistemų teorijos nuostatomis* (Zastrow, 2003, Rogers, 2005), atskleidžiančiomis individo ir aplinkos santykių disfunkcionalumą (sutrikdymą) ir jų priežastis, paieška vidinių ir išorinių veiksnių ir priemonių jiems pašalinti, siekiant pozityvios žmogaus sąveikos ir prisitaikymo prie aplinkos, įgalinančios darnų žmogaus ir visuomenės vystymąsi. Aktualus tampa sisteminis požiūris į žmogų jo gyvenimo raidoje, atliepantis daugiadalykį socialinio darbo pobūdį, pasireiškiantį taikymu šiuolaikinių kitų mokslų žinių ir paradigmu, empirinių įvairių mokslinių tyrimų rezultatų, sudarančių galimybes keisti žmogaus socializacijos ir pagalbos jam strategijas. Tad ir edukologijos, ir socialinio darbo mokslai išskiria reikšmingas ir socializacijos pagrindą sudarančias *holistinio ir ekologinio sisteminio požiūrio nuostatas*, orientuotas į specialiųjų poreikių turinčių asmenų įgalinimą, pagrįstą socialinio dalyvavimo, normalizacijos, inkluzijos principais, akcentuojančiais socialinius ryšius, interakcijas, partnerystę, narystę ir aktyvumą bendruomenėje, individo gerovę susiejant su socialine aplinka, su lokaliaje bendruomenėje vykstančiais procesais, kurių metu pasireiškia abipusė pagarba ir rūpinimasis, grupinis dalyvavimas ir sąveika su bendruomenės nariais bei institucijomis. Šias nuostatas įgyvendinti padėjo ir Pasaulinės sveikatos organizacijos (PSO) priimtas dokumentas – Tarptautinė ydų, veiklų ir dalyvumo klasifikacija – ICDH-2 (Bagdonas, 2007, 119), kuri orientuoja ne į asmens kitoniškumą ar į kūno bei psichikos sutrikimus, bet į iš to kylančius veiklos apribojimus ir aplinkybes, kuriuos reikia keisti bei plėtoti. Pagrindinė ICDH-2 paradigma – asmens funkcionavimas, kuris aprėpia ir aiškina keturis esminius neįgalaus žmogaus gyvenimo matmenis: funkcijas, veiklas, dalyvumą, aplinkybes. Šių parametrų įvertinimas, remiantis ICDH-2 kriterijais, padeda susieti asmens funkcionavimo ribotumus bei nuokrypius su jo veiklos ir dalyvumo galimybėmis ir atitinkamai numatyti bei parinkti palankias asmeniui veiklas ir dalyvumo jose tipus, situacijas bei formas.

Šiuolaikinėje socializacijos proceso traktuotėje akcentuojama aktyvi negalią turinčių asmenų veikla, siejama su terminu „gerovė“ (angl. *well-being*), kuri apibūdinama kaip „organizuota socialinių paslaugų ir institucijų sistema, sukurta padėti individams ir grupėms pasiekti patenkinamus gyvenimo, sveikatos ir asmeninių bei socialinių ryšių standartus, kurie leistų jiems išplėtoti visus gebėjimus ir pagerintų jų gyvenimo kokybę atsižvelgiant į jų šeimų ir bendruomenės poreikius“ (Friendlander, cit. iš Kvieskienė, 2005, 13–14). Mokslininkai (Abdallah, Steuer; N. Marks, cit. iš Survilienė, 2012, 6) socializaciją įvardija kaip gerovės bei gyvenimo kokybės siekį ir pateikia dinaminį gerovės modelį.

Pav. Dinaminis gerovės modelis (Survilienė, 2012)

Neįgaliųjų dinaminis gerovės modelis atskleidžia svarbiausias gyvenimo kokybės / gerovės siekiamybes ir struktūrines socializacijos dalis: a) *patenkinti asmens poreikiai*, kurie padeda pasiekti gerą asmens savijautą ir saugumą; b) *teigiami jausmai* – laimė, džiaugsmas, pasitenkinimas, kylantys dėl pozityvaus bendravimo veiklose turi teigiamą poveikį, nes padidina asmens norą įveikti naujus iššūkius, praplečia asmeninius išteklius ir padidina jo galimybes; c) *asmeniniai ištekliai* – sveikatos, savivertės, optimizmo, atsparumo ugdymas(is); d) *išorinių sąlygų* visuomenėje sudarymas ir racionalus panaudojimas darniai asmenybės ir bendruomenės plėtrai (žr. pav.).

Mokslininkai (Aramavičiūtė ir Martišauskienė, 2004; Barkauskaitė, 2001; Bitinas, 2000; Butvilas, 2008; Giddens, 1989; Goffman, 1967; Juodaitytė, 2002; Juodraitis, 2004; Indrašienė, 2004; Kvieskienė, 2005; Vaicekauskienė, 2005 ir kt.) socializacijos procese išskiria dvi viena kitą lemiančias dalis: pirmą – *socialinė asmens adaptacija* – prisitaikymas prie socialinių ir kultūrinių gyvenimo sąlygų, o kartu ir socialinių vaidmenų, ryšių ir patirties perėmimas, antra – *interiorizacija* – normų ir vertybių perėjimas į vidinį žmogaus pasaulį, nulemtas konkrečios asmenybės raidos ir gyvenimo patirties struktūros. Negalią turinčių žmonių socializacijos procese mokslininkai ir praktikai rekomenduoja daugiau dėmesio skirti *asmens adaptacijos problemoms* spręsti, kadangi neįgaluosius lydi tokie socialiniai sunkumai kaip žemas savęs vertinimas ir savijauta, mažinantys intelektualinės veiklos galimybes, darbingumą, iniciatyvumą, sunkinantys bendravimą ir ryšius bei santykius su kitais žmonėmis ir aplinka. A. Juodraitis (2004), nagrinėjęs adaptacijos ir socializacijos ryšius, išskiria adaptaciją lemiančius veiksnius (kintamąsias) ir rekomenduoja formuoti ir vertinti asmens socialinę išsivystymą ir adaptaciją pagal tokius bruožus: 1) psichologinių mokėjimų ir tarpasmeninių santykių sferos žinių įvaldymas; 2) socialinių vertybių (savo, kitų ir kolektyvo kaip visumos atžvilgiu)

išsivystymas; 3) socialiai priimtų elgesio būdų įvaldymas (Juodraitis, 2004, 53). Tad čia į pagalbą turi ateiti edukologijos, specialiosios ir socialinės pedagogikos, psichologijos ir socialinio darbo specialistai, formuojantys reikšmingus *adaptacinius gebėjimus* penkiose pagrindinėse emocinio intelekto srityse: savo jausmų pažinime, emocijų valdyme, gebėjime siekti tikslo, gebėjime išvelgti kitų žmonių jausmus, žmonių tarpusavio santykiuose (Juodraitis, 2004). Apibendrinant socializacijos proceso teorines išvagas ir jo įgyvendinimo tendencijas pastebimas socialinio darbo ir edukologijos mokslų nuostatų ryšys ir tęstinumas, susiformavęs per šių mokslų raidą ir siekiant identiško tikslo įgyvendinimo.

Socialinis darbas kaip kintanti ir besiplėtojanti profesija formavosi nuo krikščionybės atsiradimo, o jo ištakos glūdi humanizmo, katalikiško socialinio mokymo ir klasikinės filosofijos nuostatose, labdaringose ir filantropiškose praktinėse pagalbos žmonėms veiklose. Lietuvoje socialinis darbas yra jauna, tik 3-iąjį dešimtmetį skaičiuojanti profesija, kurios paskirtis, kaip teigiama tarptautiniame socialinio darbo apibrėžime (*Socialinis darbas: profesinės veiklos įvadas*, 2004, 63), siekti žmonių ir jų aplinkos sąveikos darnos, skatinti žmonių tarpusavio santykių problemų sprendimą, teikti galimybes ir pagalbą gerinant jų gyvenimą, taip skatinant bendruomenių ir visuomenės socialinę kaitą. Tad socialinis darbas, pasak V. Kavaliauskienės (2005), turi dvilypę orientaciją: į žmogų ir į visuomenę, t. y. į visumą ir į dalį, į bendruomenę ir į individą, siekiant jų sąveikos ir darnos. Spręsdamas socialinių visuomenės reformų ir atskiro žmogaus socialinės gerovės problemas socialiniam darbui aktualus tampa sisteminis požiūris į žmogų jo gyvenimo raidoje, atliepantis daugiadalykį socialinio darbo pobūdį (Dirgėlienė, 2010), kuriam įgyvendinti socialinis darbas naudoja įvairių mokslų žinias ir jas konceptualizuoja bei plėtoja, tirdamas žmogaus sistemas ir jų funkcionavimo galimybes bei ypatumus visuomenės transformacijų sąlygomis. Tad asmens socializacijos proceso įgyvendinimas ir su tuo susijusių problemų sprendimas yra viena pagrindinių socialinio darbo gvildenamų aktualijų.

Edukologijos / pedagogikos mokslas, turintis senas ir galias asmenybės švietimo ir auklėjimo tradicijas (Rupšienė, 2016), remiasi asmenybės ugdymo koncepcija (Bitinas, 2000), kurios paradigmų paskirtis – numatyti visuomenės apibendrintos patirties perteikimo ugdytiniais kryptis ir galimybes, skatinti ir plėtoti ugdytinių vidines galias (Bitinas, 2000, 46). Ugdymo sistemos ontologiniu požiūriu remiasi daugeliu mokslų ir mokslinių teorijų, jungiančių pragmatizmo, progresyvizmo, egzistencializmo, humanistinės pedagogikos pagrindus, ir ieško naujų perspektyvių jų taikymo krypčių, kurias įgyvendina asmenybės ugdymo procese (Ruškus, 2000). Matome, kad ir edukologijos, ir socialinio darbo mokslai, tyrinėdami asmenybės tapsmo ir jos sąveikas su visuomene, pagalbos žmogui ir visuomenei tendencijas, suteikia joms mokslinę racionalią struktūrą, panaudoja humanistinės, bihevioristinės, kognityvinės, ekologinės sistemų teorijų nuostatas ir siekia savo srities specialistų kompetencijų ir jų naudojime praktinėje švietimo, ugdymo socialinėje veikloje. Daugiadalykės socialinio darbo ir edukologijos mokslų sąsajos atsiskleidė ir neigaliųjų socializacijos proceso modeliavimo bei įgyvendinimo tyrime.

Empirinio tyrimo apžvalga

Siekiant atskleisti socialinio darbo ir edukacinių nuostatų sąsajas, įgyvendinant neįgaliųjų socializacijos procesą, 2015–2016 m. buvo atliktas empirinis tyrimas, apklausiant 10 ekspertų, turinčių pirminį edukologo-socialinio pedagogo bakalauro išsilavinimą ir baigusių Lietuvos edukologijos universiteto socialinio darbo magistro studijas, dirbančių praktinį socialinį darbą su įvairių grupių neįgaliaisiais: 4 socialiniai darbuotojai dirba su neįgaliais paaugliais dienos centruose, 4 – valstybiniuose ir nevyriausybinių organizacijų dienos centruose su suaugusiais neįgaliaisiais, turinčiais fizinę negalią (judėjimo, klausos), 2 ekspertai dirba nevyriausybinių organizacijų dienos centruose su proto negalią turinčiais asmenimis. Ekspertų socialinio darbo stažas – 5–12 metų, darbo vieta – Vilniaus miesto ir rajono socialinio tipo institucijos bei organizacijos. *Tyrimo metodas* – kokybinis duomenų rinkimas, apklausai naudojant ekspertų grupinį pusiau struktūrinį interviu (dvi diskusijų grupės). Tyrimo duomenų apibendrinimas vyko turinio analizės metodu, pagrįstu „kokybinių kategorijų dažnių skaičiavimu“ (Bitinas, 2006, 275). Grupinio interviu metu buvo aptariamose neįgaliųjų socializacijos problemos, apėmusios tris grupes klausimų: pirmoji grupė – socializacijos sampratos ir požiūrių bei vyraujančių socializacijos paradigmų naudojimas ir apibūdinimas; antroji grupė – socializacijos įgyvendinimo pasiekimai ir vyraujančios strategijų bei metodų išskyrimas; trečioji grupė – socializacijos veiksnių ir trikdžių bei jų šalinimo galimybių ir perspektyvų numatymas. *Straipsnyje bus orientuojamasi į dalinį ekspertų nuomonės pateikimą, apimančią pirmos ir trečios grupės klausimų apibendrinimą, atskleidžiantį socialinio darbo ir edukologijos sąsajas vartojant socializacijos proceso apibūdinimo paradigmas ir išskiriant socializacijos veiksnus.*

Socializacijos proceso vyksmas apima du etapus, kurių kiekvienas susijęs tiek su atitinkamu asmens amžiaus tarpsniu, tiek ir su skirtingu socializacijos veiklų pobūdžiu. *Pirminis socializacijos etapas* siejamas su ankstyvuoju žmogaus gyvenimo periodu (nuo gimimo iki paauglystės ir jaunystės), kurio metu vyksta intensyvus pagrindinių visuomenės gyvenimo nuostatų perėmimas, žinių apie aplinkinį pasaulį ir socialinius institutus vertinimas, noras suvokti socialinių vaidmenų skirtumus bei statusų įvairovę profesijos pasirinkimo srityje, siekis plėsti ryšius ir įsitraukti į visuomenės gyvenimą. Šiame laikotarpyje ryškėja santykinai vadinami *edukaciniai socializacijos požymiai*, kurių formavimą(si) lemia socialinės visuomeninės institucijos (agentai), šeima, mokykla, mokinių bendruomenė, informacinės priemonės, Bažnyčia. *Antrinis socializacijos etapas* vyksta per visą žmogaus brandos ir gyvenimo laikotarpį, kai prasideda specializavimasis darbo srityje, didėja noras įgyti savarankišką statusą ir atlikti atitinkamus socialinius vaidmenis ir šeiminiėje aplinkoje, ir ypač darbinėje bei visuomeninėje / bendruomeninėje veiklose, aktyviai dalyvaujant visuomenės pertvarkymo ir tobulinimo procesuose (Berger ir Luckmann, 1999). Šiame laikotarpyje pastebimi santykinai išskiriami *socialiniai socializacijos aspektai*, susiję su suaugusio žmogaus individualių gyvenimo siekių

įgyvendinimu, išitraukiant į visuomenės gyvenimą ir kuriant į bendruomenės kaitą orientuotą jo tvarią plėtrą.

Siekiant atsakyti į pirmos grupės klausimus socializacijos paradigmosse santykinai buvo išskirti *edukaciniai ir socialiniai socializacijos aspektai*, kurie tyrime buvo įvardyti kaip *kategorijos*, o *subkategorijos* – tai socialinio darbo ir edukologijos moksluose dominuojančios ir vartojamos paradigmos, atskleidžiančios socializacijos sampratą ir jos įgyvendinimo uždavinius. Apibendrinta ekspertų nuomonė apie socializacijos paradigimų aspektus pateikiama lentelėje.

Lentelė. Socializacijos paradigimų edukacinių ir socialinių aspektų raiška

Kategorija	Subkategorija (paradigmos)	Ekspertų skaičius	Patvirtinantys teiginiai
Edukaciniai socializacijos aspektai	Integracija	10	<...> „sudaryti sąlygas neigiamam jaunimui mokytis ir gyventi kartu su sveikaisiais, įtraukti juos į visuomenines veiklas“
	Mokymas(is)	6	<...> „gilinti mokinių pasaulio pažinimo žinias ir lavinti mokymosi bei kalbos įgūdžius, skatinančius spartesnę pažintinę ir emocinę raidą“
	Ugdymas(is)	10	<...> „ugdyti bendravimo su aplinkiniais ir socialinius bei savitarnos įgūdžius, reikalingus savarankiškam gyvenimui ir įsijungimui į komandinę-grupinę veiklą“
	Užimtumas	7	<...> „dėl savo negalios vaikai dažnai būna pasyvūs, todėl būtina surasti jų galimybes ir poreikius atitinkančią užimtumo veiklą“
	Individualios ugdymo(si) programos	8	<...> „sudaryti individualias ugdymo programas, atitinkančias negalios vaiko raidos ypatumus ir skatinančias teigiamus pasiekimus įvairiose veiklose“
Socialiniai socializacijos aspektai	Įtraukimas (inkliuzija)	9	<...> „keisti visuomenės požiūrį į neigaliuosius ir sudaryti sąlygas jiems įsitraukti į bendruomenines veiklas ir gyvenimą“
	Dalyvavimas	8	<...> „svarbu padėti neigaliesiems būti reikšmingiems visuomenėje, skatinant juos dalyvauti grupinėse ir bendruomeninėse veiklose pagal pomėgius ir gebėjimus“
	Reabilitacija	10	<...> „sudaryti sąlygas atkurti ir lavinti neigaliųjų darbinis ir veiklos įgūdžius, kurių dėka galima gerai bendrauti ir tapti aktyviu bendruomenės gyvenimo reformatoriumi“
	Lygios galimybės	6	<...> „siekti užtikrinti neigaliųjų žmogaus laisvės ir teises visose gyvenimo srityse, nepažeidžiant jo orumo“
	Adaptacija	8	<...> „reikia padėti žmogui prisitaikyti prie gyvenimo ir bendruomenės sąlygų, plėtojant jo pasitikėjimą savimi ir savarankiškumą“

1 lentelėje pateikti duomenys atskleidžia pagrindines vartojamas socializacijos paradigmas, parodančias esmines socializacijos turinio ir jo realizavimo kryptis. Ekspertų išskirtos paradigmos atskleidžia *edukacinius socializacijos aspektus* ir edukologijos proceso ypatumus, kurie būdingi negalią turinčių vaikų ir jaunuolių integracijos procesams švietimo sistemoje. Ekspertai svarbiausiomis įvardija integracijos ir ugdymo(si) paradigmas, o mažiausiai vertina mokyklose vykdomą mokymo(si) bei pažintinę funkciją, neigiamai traktuodami žinių įsisavinimo būtinybę kaip pagrindinę negalių vaikų ir jaunuolių socializacijos funkciją. Individualių programų sudarymas ir užimtumo skatinimas pripažįstamos kaip iš dalies svarbios paradigmos, tačiau nesudarant tinkamų sąlygų (trūksta individualios pagalbos, mokymosi priemonių ir pan.) joms įgyvendinti šios veiklos ne visiškai panaudojamos negalią turinčių vaikų socializacijai.

Tarp socializacijos *socialinius aspektus* atskleidžiančių paradigmų, kurios vartojamos socialiniame darbe, teigiamiausiai vertinamos negalią turinčių suaugusiųjų rehabilitacija ir įtraukimas į veiklas, šiek tiek mažiau svarbiomis laikomos dalyvavimo ir adaptacijos paradigmos, tai aiškinant individualaus dėmesio stoka, pažįstant ir tenkinant negalią turinčių žmonių poreikius. Lygių galimybių paradigma vertinama blogiausiai, kadangi neigaliesiems trūksta įvairių techninių priemonių ir pritaikytų gyvenimo sąlygų, siekiant jų lygiateisio dalyvavimo visose visuomenės veiklos sferose. Tad tyrimo rezultatai dėl pagrindinių socializacijos paradigmų bei jų aspektų išskyrimo, vertinimo ir naudojimo rodo, kad edukologijos ir socialinio darbo paradigmų turinys glaudžiai siejasi, o esantys paradigmų naudojimo skirtumai atsiranda dėl edukologijos ir socialinio darbo sistemų funkcinių tikslų ir įgyvendinimo sąlygų savitumų.

Kitos grupės klausimai ir apibendrinti atsakymai atskleidžia ekspertų patirtį ir nuomonę apie svarbiausias socializacijos vyksmo kryptis bei veiksnus, lyginant edukacinių ir socialinio darbo aspektų raišką socializacijoje. Aktualiausi *edukaciniai socializacijos aspektai* – specialistų edukologų partnerystė ir refleksija su neigaliųjų tėvais bei globėjais, taip pat ugdymosi metodų ir priemonių spektro plėtra (90 proc.), susiję tiek su organizacijų mikroklimato gerinimu, tiek ir su efektyvesniu pagalbos specialistų ir institucijų bendradarbiavimu. Tarp *socialinių socializacijos aspektų* svarbiausios išskiriamos rehabilitacijos kryptis ir integracinės aplinkos kūrimas, sudarant sąlygas neigaliesiems dirbti ir save išlaikyti, aprūpinant reikalingomis pagalbinėmis bei techninėmis priemonėmis ir reikalingais materialiniais resursais (80 proc.). Kiek mažiau vertinama, bet svarbia laikoma ir bendradarbiavimo tarp institucijų, specialistų ir neigaliųjų kryptis, susijusi su komandinio darbo kūrimo ir specialistų profesionalumo didinimo tendencijų plėtra (70 proc. tiriamųjų). Taigi matome, kad apibendrinti atsakymai į šios grupės klausimus rodo, kad ir edukologijos ir socialinio darbo socializacijoje išskiriamos artimos socializaciją tobulinančios kryptys, tarp kurių svarbiausios – bendradarbiavimas kaip viena pagrindinių perspektyvų, naujų metodų taikymas ir aprūpinimas šiuolaikinėmis techninėmis ir pagalbos priemonėmis, neatsižvelgiant į tai, ar tai pedagoginė ugdymo, ar socialinė globos ir užimtumo institucija ar organizacija. Tad tyrimas atskleidė, kad

socialinis darbas ir edukologijos mokslas, keldami skirtingus savo sistemų funkcinius uždavinius, socializacijos įgyvendinimo procese turi spręsti identiškas problemas, todėl būtina ieškoti abiejų mokslų sąveikos ir efektyvesnio bendradarbiavimo.

Išvados

Globalizacijos iššūkių šviesoje socializacija orientuojama į tvarią ir darnią plėtrą, užtikrinančią ir bendruomenių, ir kiekvieno asmens gerovę ir gyvenimo kokybę. Tad keičiasi ir negalią turinčių žmonių socializacijos prioritetai, pirmenybę teikiant asmens įtraukimo (inkliuzijos) ir dalyvavimo bendruomenių gyvenime galimybių vystymui, taip siekiant spartesnės ir neįgaliųjų raidos ir socializacijos.

Šiuolaikinės socializacijos įgyvendinimo sąlygomis aktuali tampa socializacijos proceso paradigmų įvairovė ir jų samprata, atskleidžianti sąsajas tarp edukologijos ir socialinio darbo ekspertų, pasireiškiančias: a) abiejų mokslų holistiniu požiūriu į socializaciją, kuris ypač aktualus negalią turinčių žmonių socializacijai, lemiamai skirtingų raidos sutrikimų; b) kiekvieno mokslo sistemų funkcinių uždavinių įgyvendinimo specifika koreliuoja su vartojamų paradigmų spektru; c) socialinio darbo paradigmos daugiau nukreiptos ir atliepia globalizacijos keliamus iššūkius, ir tai susiję su socialinio darbo paskirtimi ir pobūdžiu.

Socializacijos įgyvendinimo veiksmų paletėje ekspertai tapačiai vertina ir edukologijos, ir socialinio darbo socializacijos aspektus, pažymėdami integracinės aplinkos kūrimo ir bendradarbiavimo, specialistų profesionalumo ir darbo metodų įvairovės taikymą, veiklos ir reabilitacijos įgyvendinimo galimybių ir priemonių užtikrinimą, atsižvelgiant į jų sistemų funkcinius reikalavimus.

Negalią turinčių asmenų socializacijoje svarbu ir būtina plėtoti tarpdisciplininę edukologijos ir socialinio darbo mokslų bendradarbiavimo tendencijas ir ieškoti efektyvių jo raiškos priemonių.

Literatūra

- Aramavičiūtė, V. ir Martišauskienė, E. (2004). Ryškesni paauglių ir jaunuolių socializacijos ypatumai. *Pedagogika*, 70, 14–20.
- Bagdonas, A., Lazutka, R., Vareikytė, A. ir Žalimienė, L. (2007). *Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Barkauskaitė, M. (2001). *Paaugliai: sociopedagoginė dinamika*. Vilnius.
- Bitinas, B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
- Bitinas, B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija.

- Butvilas, T. (2008). *Šeimoje netektį patyrusių vaikų socializacija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Berger, P. ir Luckmann, T. (1999). *Socialinės tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai.
- Darnus Lietuvos vystymasis: Mokslinių straipsnių rinkinys. (2013). Vilnius: VU.
- Dirgėlienė, I. (2010). Edukaciniai aspektai socialiniame darbe: bendruomeninio įgalinimo patirtis. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 25, 172–179. doi: 10.15388/actpaed.2010.25.2998
- Galkienė, E. (2016). Neįgalumo kaip socialinio reiškinių internalizacija įtraukiojo ugdymo realybėje. *Pedagogika*, 121(1), 136–155. doi: 10.15823/p.2016.10
- Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius.
- Husserl, E. (2005). *Karteziškosios meditacijos*. Vilnius: Aidai.
- Indrašienė, V. (2004). *Socialinio ugdymo technologijos*. Vilnius: VPU.
- Juodaitytė, A. (2002). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas.
- Juodraitis, A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Kavaliauskienė, V. (2005). Socialinio darbo, kaip pagalbos žmogui profesijos, raidos aspektai. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 15, 230–239.
- Kvieskienė, G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Leliūgienė, I. ir Kaušylienė, A. (2014). Socialinės pedagogikos kaip mokslo ir praktikos galimybių patikra socialinės atskirties įveikose (metodologinis aspektas). *Socialinis ugdymas*, 1(37), 109–121.
- Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“. (2012). LR Seimo nutarimas nr. XI-2015. *Valstybės žinios*, 61-3050.
- Payne, M. (1991). *Modern social work theory. A critical introduction*. Chicago: Lyceum. doi: 10.1007/978-1-349-21161-6
- Pivorienė, J. (2014). Darnos plėtros socialinė dimensija ir globalus švietimas. *Socialinis ugdymas*, 39(3), 39–47. doi: 10.15823/su.2014.17
- Rogers, C. R. (2005). *Apie tapimą asmeniu. Psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją*. Vilnius: ViaRecta.
- Rupšienė, L. (2016). Švietimas ar edukacija? *Pedagogika*, 122(2), 5–16.
- Ruškus, J. (2000). *Specialiojo pedagogo socialinių nuostatų, pedagoginės sąveikos ir mokyklinės socializacijos ryšys: Daktaro disertacija*. Šiauliai.
- Ruškus, J. ir Mažeikis, G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirtis ir galimybių refleksija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Socialinis darbas: profesinės veiklos įvadas*. (2004). Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
- Survilienė, R. (2012). *Menas žmogaus gerovei*. Vilnius: Petro ofsetas.
- Vaicekauskienė, V. (2005). *Specialiųjų poreikių vaikų socializacija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Zastrow, C. H. (2003). *The practice of social work: application of generalist and advanced content*. Pacific Grove California: Thomson Brooks / Cole.

Links between the Provisions of Social Work and Education Science in the Socialisation of the Disabled

Violeta Vaicekauskienė

Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Social Education, Department of Social Work and Sociology,
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, violeta.vaicekauskienė@leu.lt

Summary

The article reveals the theoretical conception of the construct of socialisation as well as the process and nature of the process of its practical implementation that is directed to meet globalisation challenges, i.e. sustainable and accordant development ensuring the well-being of communities and individuals, as well as life quality. Hence, the priorities of the socialisation of disabled people is changing focusing on the development of inclusion and participation in social life as well as striving for more rapid development and socialisation of the disabled. Social sciences, including educational science, social pedagogy and social work that is relatively new as it has lasted for a decade in Lithuania, search for solutions enabling to efficiently employ connections between them in solving problems of socialisation implementation. The article presents empirical research that involved 10 participants and included a semi-structured group interview. The participants have a qualification of a social pedagogue acquired in BA studies and have accomplished MA studies in the field of social work at Lithuanian University of Educational Sciences; they implement practical social work with different groups of the disabled. The research results were generalised and interpreted using content analysis method that is based on “the measurement of the frequencies of quality categories” (Bitinas, 2006, 275). The group discussion method was employed to discuss socialisation problems of the disabled and it embraced three groups of questions: the first group covered the selection and definition of the conceptions and approaches of socialisation, as well as the prevailing paradigms of science and socialisation; the second group incorporated achievements in socialisation implementation and identification of its prevailing strategies and methods; whereas the third group dealt with the anticipation of socialisation factors and distracters, as well as the possibilities and prospects of their elimination.

The following conclusions are drawn: 1) under the conditions of modern socialisation implementation, the diversity of the paradigms of socialisation process and their conceptions become of topical importance as they reveal the connections between experts of education and social work. They are manifested through: a) holistic approach towards socialisation by both sciences, which is especially relevant for the socialisation of the disabled that is determined by the developmental disorders of individual persons; b) the specifics of the implementation of functional goals of the systems of every science correlate with the spectrum of the employed paradigms;

c) the paradigms of social work are directed towards and reflect globalisation challenges to a greater extent; 2) when identifying the factors of socialisation implementation, the experts give an identical evaluation of the aspects of educational and social work socialisation distinguishing the creation of an integrative environment and cooperation in it, application of the diversity of specialists' professionalism and work methods, ensuring of activity and rehabilitation possibilities and measures in regard to the functional requirements of science systems; 3) it is important and essential to develop interdisciplinary tendencies of cooperating social work and educational science and search for effective means of its expression in the socialisation of disabled people.

Keywords: *sustainable development, social work, educational science, socialisation, inclusive education, expert survey.*

Įteikta / Received 2016-09-30
Priimta / Accepted 2016-11-02